

ZENON CHOMENTOWSKI
Politechnika Białostocka

INWESTYCJE W OCHRONIE ŚRODOWISKA A ROZWÓJ LOKALNY*

1. Wstęp

Podstawowym zadaniem kształtowania rozwoju regionalnego i lokalnego jest ustalenie celów, sposobów i środków zagospodarowania przestrzeni i racjonalnego jej użytkowania. Dotyczy to również środowiska przyrodniczego. Konieczne zatem staje się uwzględnienie aspektów ochrony środowiska w rozwoju różnych form działalności gospodarczej. Warunkiem właściwego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich jest harmonijna realizacja dwóch podstawowych celów: ekonomicznego i ochrony środowiska. Zdaniem niektórych autorów jest to problem trudny do rozwiązania [Mioduszeński 1993, Urban 1992, Żylicz 1989]. Z samej istoty współzależności rozwoju wynika, że polityka regionalna aby mogła realizować idee ekorozwoju musi rozwiązywać dylemat, którego podłożem jest występująca w różnym stopniu ostrości sprzeczność strategicznych celów rozwoju: z jednej strony to cele związane z ochroną i racjonalnym kształtowaniem środowiska przyrodniczego, z drugiej zaś - to niezbędna społecznie potrzeba pobudzania rozwoju społeczno-gospodarczego regionów, zapewniająca przełamywanie recesji i regresu gospodarczego [Kołodziejski 1997]. Według Żylicza [1989] gospodarowanie przyrodą wymaga dzisiaj instrumentów i umiejętności wykraczających poza klasyczny rachunek kosztów. Urban [1992] natomiast proponuje nową ekonomię, według której korzyści finansowe muszą iść w parze z ekologicznymi, co przyczyni się do skutecznej ochrony środowiska. Kreowanie różnych form aktywności gospodarczej, nie związanej bezpośrednio z rolnictwem, stwarza zagrożenie dla środowiska naturalnego. Szczególne zagrożenie dla środowiska stanowią małe, często niedoinwestowane zakłady przetwórcze, których na obszarach wiejskich jest najwięcej [Trybała 1996].

* Artykuł przygotowany na podstawie wyników badań autora W/IZM/19/01.

Rozwój różnych form szeroko rozumianej przedsiębiorczości wymaga przede wszystkim przygotowania inwestycji infrastrukturalnych, które rozszerzają możliwości tworzenia nowych miejsc pracy, ale również silnie ingerują w środowisko naturalne. Stąd też w planach zagospodarowania przestrzennego tak ważne jest zachowanie równowagi między naturalnymi walorami środowiska przyrodniczego a agresywnymi wobec niego, formami aktywności gospodarczej. Szczególnie predysponowane do efektywnego wprowadzania zasad ekorozwoju są obszary chronione. Ustawa o ochronie przyrody z 1991 r. (Dz. U. Nr 114) precyzuje zasady użytkowania obszarów chronionych i dopuszczalne formy działalności gospodarczej.

Do obszarów chronionych należy znaczna część woj. podlaskiego. Walory środowiska przyrodniczego tego regionu są wysoko cenione. Szczególną uwagę należy zwrócić na rejon Puszczy Białowieskiej, obszar o unikatowych walorach przyrodniczo-krajobrazowych, wpisany na listę światowego dziedzictwa naturalnego UNESCO. W gminach znajdujących się w sąsiedztwie Puszczy, umownie zwanych puszczańskimi, realizacja zrównoważonego rozwoju jest zadaniem priorytetowym.

2. Materiał i metodyka

Badaniami objęto gminę Białowieżę oraz 7 gmin znajdujących się w sąsiedztwie Puszczy Białowieskiej. Administracyjnie wszystkie gminy należą do powiatu hajnowskiego (woj. podlaskie). Łączna powierzchnia badanego regionu to 1623 km². Powierzchnia lasów i gruntów leśnych stanowi 49,4% powierzchni tych gmin, z czego większość objęta jest różnymi formami ochrony przyrody i krajobrazu. Ogółem obszary prawnie chronione to 100605,7 ha, w tym: 10501,9 ha zajmują parki narodowe i 3734,6 ha rezerваты przyrody. Pozostałą część stanowią obszary chronionego krajobrazu i użytki ekologiczne [Rocznik 1998].

Podstawową metodą gromadzenia danych była ankieta badawcza, którą przeprowadzono we wszystkich gminach powiatu hajnowskiego w latach 1998-1999 (z badań wyłączono gminę miejską – Hajnówka). Zebrane informacje dotyczyły infrastruktury technicznej i społecznej, sytuacji demograficznej, kierunków i charakteru przedsiębiorczości pozarolniczej, nakładów inwestycyjnych na ochronę środowiska. Badania ankietowe były uzupełnione wywiadem przeprowadzonym z wójtem lub osobą upoważnioną, co pozwoliło na uzyskanie informacji o planach zagospodarowania przestrzennego gmin z uwzględnieniem specyficznych cech tego regionu oraz form ochrony środowiska naturalnego.

Dodatkowym źródłem informacji były dane statystyczne WUS w Białymstoku oraz literatura przedmiotu. Nakłady inwestycyjne podano w cenach bieżących oraz cenach realnych, przyjmując wskaźniki inflacji wg GUS: rok 1998 – 1,12 i 1999 – 1,07.

3. Wyniki badań

Jednym z uwarunkowań rozwoju gospodarczego regionu jest stan infrastruktury technicznej. Liczne badania dowodzą istotnego związku między poziomem infrastruktury a rozwojem przedsiębiorczości [Niedzielski 1999, Biernat-Jarka 1999, Jargiełło 1998, Kłodziński 1999]. W badanych gminach poziom infrastruktury technicznej jest bardzo zróżnicowany. Na ogół jednak jest słabo zaawansowany na znacznej części obszaru, chociaż władze samorządowe czynią w tej dziedzinie najwięcej starań. W ostatnich latach znaczna część środków z budżetu gmin była przeznaczona na inwestycje w zakresie ochrony środowiska i gospodarkę wodną. W 1999 r. na obszary wiejskie powiatu hajnowskiego skierowano 5671,2 tys. zł. z przeznaczeniem na ochronę środowiska, z tego aż 96,6% - na ochronę wód, 2,6% - na ochronę powietrza i 0,8% - na ochronę powierzchni ziemi (tabela 1). W ramach ochrony powietrza atmosferycznego dokonano modernizacji kotłowni i ciepłowni w dwóch gminach: Białowieża i Dubicze Cerkiewne. Inwestycje w zakresie ochrony wód obejmowały prace związane z budową oczyszczalni ścieków w Narewce i Dubiczach Cerkiewnych. Znaczący postęp odnotowano w budowie sieci kanalizacyjnej. W gminach Białowieża, Czeremcha, Narewka i Dubicze Cerkiewne wybudowano część sieci kanalizacyjnej odprowadzającej ścieki, a w gminach Białowieża i Dubicze Cerkiewne również odprowadzającej wody opadowe. W gminie Czeremcha całość środków związanych z ochroną środowiska przeznaczono na budowę kanalizacji odprowadzającej ścieki. Na ochronę powierzchni ziemi w 1998 r. przeznaczono łącznie 541,9 tys. zł., czyli 33,1% środków na ochronę środowiska na obszarach wiejskich powiatu hajnowskiego. Wykorzystano je na budowę składowisk odpadów przemysłowych i komunalnych w gminie Narew i Narewka.

Zróżnicowany poziom rozwoju inwestycji w poszczególnych gminach w zakresie ochrony środowiska w dużej mierze związany jest z wysokością budżetu przeznaczonego na ten cel. W 1999 r. w gminie Białowieża i Narewka był o 7-krotnie wyższy niż w gminie Czeremcha i aż 12-13-krotnie wyższy niż w gminie Dubicze Cerkiewne.

Nakłady inwestycyjne na gospodarkę wodną wynosiły 564,8 tys. zł. w roku 1998 i 937,7 tys. zł. w 1999, 85% tych środków przeznaczono na budowę ujęć i doprowadzenie wody (tabela 1). W dwóch gminach: Kleszczel i Narewka część budżetu przeznaczono również na budowę zbiorników wodnych.

W efekcie poniesionych nakładów inwestycyjnych w 1999 r. wybudowano 14,3 km sieci kanalizacyjnej odprowadzającej ścieki i 0,7 km odprowadzającej wody opadowe. Wybudowano również 24,6 km sieci wodociągowej. Ponadto wykonano dalszą część prac przy budowie oczyszczalni ścieków w Narewce i Dubiczach Cerkiewnych oraz zakończono budowę oczyszczalni ścieków dla gminy wiejskiej - Hajnówka.

Tabela 1
 Nakłady inwestycyjne na ochronę środowiska i gospodarkę wodną
 w powiecie hajnowskim w latach 1998-99 (w tys. zł)*

Wyszczególnienie	Obszary wiejskie ogółem		Białowieża		Czeremcha		Czyże		Dubicze Cerkiewne		Hajnówka		Kleszczele		Narew		Narewka	
	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999	1998	1999
Ochrona środowiska																		
Ogółem:	1636,9	5671,2	24,6	2493,1	884,1	365,8	-	-	-	-	22,2	-	143,6	-	137,5	-	568,5	2611,9
1. Ochrona powietrza atmosferycznego i klimatu	617,9	147,7	-	44,0	617,9	-	-	-	-	103,7	-	-	-	-	-	-	-	-
w tym:	-	147,7	-	44,0	589,4	-	-	-	-	103,7	-	-	-	-	-	-	-	-
- modernizacja kotłowni i ciepłowni	447,1	5477,9	24,6	2449,1	286,2	365,8	-	-	-	96,7	22,2	-	143,6	-	-	-	164,1	2566,3
2. Ochrona wód	22,2	1439,2	24,6	2246,1	266,2	365,8	-	-	-	36,7	22,2	-	143,6	-	-	-	164,1	1402,5
w tym:	454,9	3878,6	-	103,0	-	-	-	-	-	2,9	-	-	-	-	-	-	-	1163,8
- oczyszczalnie ścieków	-	160,1	-	-	-	-	-	-	-	57,1	-	-	-	-	-	-	-	-
- kanalizacja odprowadzająca ścieki	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
- kanalizacja odprowadzająca wody opadowe	541,9	45,6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	137,5	-	404,4	45,6
3. Ochrona powierzchni ziemi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Gospodarka wodna																		
Ogółem	564,8	937,7	102,3	345,1	-	-	195,3	-	100,5	219,6	-	9,0	40,0	118,9	-	71,3	126,7	173,8
w tym:	488,3	802,3	102,3	345,1	-	-	195,3	-	100,5	219,6	-	9,0	40,0	71,2	-	71,3	50,2	86,1
- ujęcia i doprowadzenia wody	76,5	135,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	47,7	-	-	76,5	87,7
- zbiorniki wodne	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* ceny bieżące

Źródło: Rocznik Statystyczny woj. podlaskiego. US w Białymstoku, 2000. Województwo Podlaskie w 1998 r. US w Białymstoku 1999.

W 1999 r. nakłady realne (po uwzględnieniu wskaźnika inflacji) na ochronę środowiska obszarów wiejskich powiatu hajnowskiego wzrosły ponad 3-krotnie w stosunku do roku 1998, na gospodarkę wodną przeznaczono natomiast o 55% więcej środków finansowych (tabela 2).

Tabela 2

Poziom nakładów realnych na ochronę środowiska i gospodarkę wodną w powiecie hajnowskim w latach 1998-1999

Wyszczególnienie		Nakłady realne w odniesieniu do 1998 r.			
		Ogółem w tys. zł			
		Ochrona środowiska		Gospodarka wodna	
		1998	1999	1998	1999
Obszary wiejskie ogółem		1639,9	5300,2	564,8	876,4
GMINY	Białowieża	24,6	2330,0	102,3	322,5
	Czeremcha	884,1	341,9	-	-
	Czyże	-	-	195,3	-
	Dubicze Cerk.	-	187,3	100,5	205,2
	Hajnówka	22,2	-	-	8,4
	Kleszczele	143,6	-	40,0	111,1
	Narew	137,5	-	-	66,6
	Narewka	568,5	2441,0	126,7	162,4

Źródło: Obliczenia własne.

Znaczenie urządzeń infrastrukturalnych, w tym w ochronie środowiska naturalnego wynika z faktu, że są one podstawą wszelkiej działalności gospodarczej i wpływają na poprawę warunków życia i pracy. W badanych gminach w latach 1998-99 przybyło nowych podmiotów gospodarczych, zarejestrowanych w systemie REGON. Aktywność ekonomiczna mieszkańców w działalnościach pozarolniczych była zróżnicowana. Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w badanym okresie była następująca: Białowieża - 44,4; Czeremcha - 15,4; Czyże - 11,8; Dubicze Cerkiewne - 11,7; Hajnówka - 22,3; Kleszczele - 16,4; Narew - 22,6 i Narewka - 28,2. W woj. podlaskim wskaźnik ten wynosił 60,5. Bezrobotni zarejestrowani stanowili 8,8% ludności czynnej zawodowo, na jedną ofertę pracy przypadało 503 bezrobotnych.

Ze struktury przedsięwzięć gospodarczych wynika, że najbardziej preferowanym rodzajem inicjatyw indywidualnych jest działalność usługowa. Udział usług stanowił ponad 50% wszystkich przedsięwzięć (z wyjątkiem gmin Czeremcha i Hajnówka). Są to przede wszystkim usługi leśne, stolarskie i turystyczne, co wynika z charakteru gmin. Na drugim miejscu wśród odnotowanych inicjatyw

gospodarczych znajduje się handel, natomiast najmniejszym zainteresowaniem miejscowej ludności cieszy się działalność produkcyjna (tabela 3).

Tabela 3

Struktura działalności gospodarczej w latach 1998-1999 (%)

Gmina	Rodzaj działalności			Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców
	Handel	Produkcja	Usługi	
Białowieża	21,4	4,8	73,8	44,4
Czeremcha	52,3	3,1	44,6	15,4
Czyże	30,6	22,2	47,2	11,8
Dubicze Cerk.	36,4	9,1	54,5	11,7
Hajnówka	15,7	68,5	15,7	22,3
Kleszczele	48,1	1,9	50,0	16,4
Narew	32,1	6,3	61,6	22,6
Narewka	22,0	5,3	72,7	28,2
woj. podlaskie	-	-	-	60,5

Źródło: Wyniki badań własnych.

Wyniki badań aktywności ekonomicznej mieszkańców gmin puszczańskich wskazują, że społeczności lokalne chętniej podejmują inicjatywy związane z szybkim obrotem kapitału i możliwością zgromadzenia środków na sfinansowanie dalszego rozwoju. Takie zjawiska obserwuje się również w innych częściach kraju [Moskal i Kotala 1999, Zajac 2000].

Ważną rolę w sferze działalności pozarolniczych pełnią usługi agroturystyczne, które nie wymagają rejestracji w ewidencji działalności. Gospodarstwa agroturystyczne czynne są cały rok ale z praktyki wiadomo, że goście przyjeżdżają tu tylko w okresie wakacji i ferii świątecznych. Zlokalizowane są w czterech gminach: Białowieża - 17, Narewka - 13, Dubicze Cerkiewne - 8 i Kleszczele - 4. W strategii rozwoju gmin puszczańskich turystyka, w tym agroturystyka traktowane są priorytetowo mimo, że opinie władz lokalnych i samych mieszkańców są podzielone. Wynika to z planowanego powiększenia Białowieskiego Parku Narodowego. Zwolennicy tej koncepcji widzą możliwość skutecznej ochrony i właściwego zagospodarowania unikatowego obszaru. Przeciwnicy natomiast, obawiają się utraty dotychczasowych miejsc pracy, zwiększenia bezrobocia.

Dotychczasowe starania w przygotowaniu bazy noclegowej dla turystów, to obok wymienionych gospodarstw agroturystycznych również 758 miejsc noclegowych w hotelach i pensjonatach (671 całorocznych).

4. Wnioski

Wszelkie koncepcje rozwoju obszarów wiejskich opowiadają się za wielofunkcyjnym ich rozwojem, co wiąże się z uruchomieniem na wsi dodatkowych, alternatywnych w stosunku do rolnictwa miejsc pracy. Jednak rozwój ten intensywnie ingeruje w środowisko naturalne. Stąd też w planach zagospodarowania przestrzennego winne być brane pod uwagę takie kierunki działań, które respektują zasady ochrony naturalnego bogactwa regionu. Szczególnie mocno jest to akcentowane na obszarach przyrodniczo cennych. Cel ten może być osiągnięty poprzez realizację następujących zadań:

Rozwijanie kierunków gospodarowania, które wykorzystują racjonalnie zasoby regionu, w zgodzie z prawami przyrody i ekonomii.

Preferowaną działalnością na obszarach chronionych winna być agroturystyka. Rozwój agroturystyki oraz inne związane z tym działania mogą w istotny sposób przyczynić się do ożywienia gospodarczego obszarów wiejskich.

Obroną przed degradacją naturalnego bogactwa regionu jest budowanie inwestycji w zakresie ochrony środowiska oraz edukacja ekologiczna. W gminach powiatu hajnowskiego w 1999 r. wzrosły nakłady na inwestycje chroniące środowisko naturalne ponad 3 - krotnie. Wzrosła również aktywność ekonomiczna mieszkańców.

LITERATURA:

1. Biernat-Jarka A. (1999): Infrastrukturalne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości w wybranych gminach Polski Południowo-Wschodniej. Roczniki Naukowe SERiA, Rzeszów T. I, z. 3: 95-100.
2. Jargiełło A. (1998): Społeczne i ekonomiczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na terenach wiejskich. [w:] Rynek a rozwój społeczny. UMCS Lublin, 223-228.
3. Kłodziński M. (1999): Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich. PAN, IRWiR, Warszawa, 48-55.
4. Kołodziejcki J. (1997): Rozwój regionalny ekologicznie uwarunkowany. [w:] Rozwój gospodarczy i zmiany strukturalne w ujęciu regionalnym. Wyd. UwB, T. I, 93-100.
5. Moskal S., Kotala A. (1999): Drobne przedsiębiorstwa jako czynnik rozwoju gospodarczego terenów wiejskich - na przykładzie powiatu Dąbrowa Tarnowska. Roczniki Naukowe SERiA, Rzeszów T. I. z. 3, 201-207.
6. Niedzielski E. (1999): Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości gospodarczej na terenach wiejskich. Roczniki Naukowe SERiA, Rzeszów, T. I. z. 3, 19-26.
7. Mioduszewski W. (1993): Społeczno-ekonomiczne aspekty i instrumenty ekorozwoju. Post. Nauk Roln., nr 3, 32-39.
8. Trybała M. (1996): Zagadnienia gospodarki wodno-ściekowej. PWRiL, Warszawa.
9. Urban M. (1992): Ekonomia i ekologia. Zesz. Probl. Post. Nauk Roln., nr 401, 245-254.

10. Zając D. (2000): Kreowanie przedsiębiorczości pozarolniczej przez rolników w regionie rolnictwa rozdrobnionego. [w:] Rola małych i średnich przedsiębiorstw w rozwoju obszarów wiejskich. Red. K. Łęczycki, AP Siedlce, 208-216.
11. Żylicz T. (1989): Ekonomia wobec problemów środowiska przyrodniczego. Warszawa
12. Rocznik Statystyczny woj. białostockiego US Białystok 1998.

ZENON CHOMENTOWSKI

INWESTYCJE W OCHRONIE ŚRODOWISKA A ROZWÓJ LOKALNY

STRESZCZENIE

Rozwój przedsiębiorczości i związany z tym rynek pracy jest bardzo ważnym elementem ożywienia obszarów wiejskich i zwiększenia ich potencjału gospodarczego. Jednak rozwój różnych form szeroko rozumianej przedsiębiorczości silnie ingeruje w środowisko naturalne. W planach zagospodarowania przestrzennego ważne jest zachowanie równowagi między naturalnymi walorami środowiska przyrodniczego a agresywnymi wobec niego formami aktywności gospodarczej. Szczególnie predysponowane do efektywnego wdrażania zasad ekorozwoju są obszary chronione. W rejonie Puszczy Białowieskiej rozwój gospodarczy jest niższy niż przeciętnie w woj. podlaskim. Aktywność ekonomiczna mieszkańców w działalnościach pozarolniczych była zróżnicowana: od 11,7 podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w gminie Dubicze Cerkiewne do 44,4 w gminie Białowieża. Na ochronę środowiska naturalnego gminy przeznaczały znaczną część swoich dochodów. W latach 1998-99 w powiecie hajnowskim przeznaczono od 48,1% do 54,8% wszystkich środków finansowych na różne formy ochrony środowiska obszarów wiejskich.

ZENON CHOMENTOWSKI

INVESTMENTS IN ENVIRONMENT PROTECTION AND LOCAL DEVELOPMENT

SUMMARY

The enterprise development and labour market related thereof are factors of great importance for the economic recovery and increase in the economic potential of rural areas. However, the development of various forms of enterprise considered in its broad meaning interferes in the natural environment tenaciously. Thus, while preparing spatial economy plans, it is important to keep a balance between natural environmental values and those forms of business activity that can make any incursion on the environment. Among the relevant areas the protected ones are especially predisposed to be treated in compliance with the rules of the sustainable development. In the Białowieża Primeval Forest region, the economic development indicators are below the average estimated in the Podlasie Province. The inhabitants' economic initiative in the sphere of non-agricultural activity varies from 11.7 to 44.4 economic subjects per 1,000 people in the Dubicze Cerkiewne Commune and the Białowieża Commune, respectively. The communes' income is allocated in its major part for environmental protection purposes. In 1998-99, the expenses for various forms of the rural area environmental protection were covered with 48.1 to 54.8% of the whole financial resources in the Hajnowka County.